

Јулијана Вулетић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет

СРПСКО-НЕМАЧКИ ЈЕЗИЧКИ КОНТАКТИ СА ОСВРТОМ НА ИСТРАЖЕНОСТ ЈЕЗИКА СРБА У НЕМАЧКОЈ ДАНАС

Будући да не постоји јединствена библиографија стручних и научних радова који се баве језиком српских радних миграната у Немачкој, овај рад представља покушај да се у оквиру изучавања немачко–српских језичких контаката прикаже досадашња истраженост српског дијаспоралног језика у Немачкој, као и да се укаже на потребе и могућности даљих истраживања.

Кључне речи: језички контакти, дијаспора, српски дијаспорални језик у Немачкој

Роду о језику

*О језику, rode da ti pojem,
 О језику milom i tvojem i mojem!
 По њему si sve što jesi:
 Bez njega si bez imena,
 bez djedova bez unuka,
 u prošlosti sjena puka
 u buduće niti sjena!...*
 Петар фон Прерадовић

0. Увод

Увод у тему немачко–српских језичких контаката у миграционом контексту и уопштено у тему језичких контаката започели бисмо два животним причама: причом о породици Петра (фон) Прерадовића²

¹ julijanavuletic@yahoo.de

² Породица *Петра фон Прерадовића* (1818-1872) из Старе Србије преселила се у Бачку (село Леђен) у седамнаестом веку. 1704. године добили су угарско племство, а после неког времена један део Прерадовића прешао је у Русију, а други са неколико својих рођака у Горњу Крајину. Тако се велика породица Прерадовића разделила на три огранка: леђенске, руске и горњо-крајишке. Овај потоњи огранак прославио се по знаменитом песнику Петру Прерадовићу, који је прве песме написао на немачком језику. Занимљив је податак да се са мајком и сестром по повратку са Војне академије није могао споразумети, јер беше готово сасвим заборавио свој матерњи језик. Од 1843. почео је „певати народним језиком“ коме је до краја у своме песништву остао веран. 1868. године одлази у Аустрију и тамо се по други пут жени и то Бечлијком Емом Регреновом. Умро је у Аустрији (Фарафелд) 1872. године, сахрањен је у Бечу,

и причом о једној Холанђанки³ са српским коренима. Прерадовић је на сопственој кожи осетио губитак језика и идентитета, а „сјене“ о којима говори у својој песми *Роду о језику* данас представљају икона крсне славе Светог Николе у породици Молден у Бечу као сећање на порекло из српског, православног дома породице Прерадовић и тацна славског жита младе Холанђанке као сећање на прабаку Српкињу и православног Св. Николу, породичну славу.

Ове две приче илуструју сву испреплетеност и сложеност језичких и социокултуролошких контаката и њихових последица по судбине појединаца, народа и језика. У уводном делу рада који следи, ове две приче стављамо у шири историјски контекст миграторних кретања са југословенских простора, а посебно немачко–српских језичких и социокултуролошких контаката.

0.1 Историјски контекст српско-немачких језичких контаката

Први контакти Срба и Немаца датирају из праисторијског периода⁴, а први интензивнији културолошки и језички контакти између Срба и Немаца успостављају се у 13. веку (уп. Алановић, 2001: 38) доласком рудара Саса⁵ у време Немањића. Услед сеоба српског народа преко Саве и Дунава 1690. и 1739. године, колонизацијом Војводине у 18. веку, контактима током аустроугарске владавине у 19. веку, доласком Немаца у Србију и, чешће, одласком Срба у Немачку на школовање и рад пре, између и након светских ратова, језичке и културолошке везе између ова два народа постају све тешње.

Срби се у Немачкој насељавају већ осамдесетих година 19. века у оквиру миграција страних радника услед убрзане индустријализације.⁶

а 1879. године његови посмртни остаци пренети су у Загреб. Унука Петра Прерадовића је аустријска песникиња *Паула фон Прерадовић*, удата Молден, позната као ауторка аустријске химне (1947). Њен син *Фриц Молден* је познати новинар, издавач и дипломата. Потомци породице Прерадовић живе у Србији, Аустрији, САД и Канади. Део потомака је у Бечу, прешли су у римокатоличку веру, али чувају успомену на своје претке и у стану имају икону крсне славе своје породице - Светог Николе. (извори: riznicasrpska.net/knjizevnost/index, [Austria-Forum](http://Austria-Forum.com), www.vesti011.com, www.dnb.de - Deutsche Nationalbibliothek, прегледано 15.08.2012.)

3 „Početkom devedesetih godina, naša kći, tada student, iz Amsterdama je došla kući na slavu [...] sv. Nikolu [...] noseći odatle – na moje zaprepašćenje, malu tacnu sa slavskim žitom! Dobila ju je od jedne drugarice, čistokrvne Holandanke. Prabaka te devojke se krajem 1912. sa mužem (stručnjakom za duvan) doselila iz Vranja, jer je njihov gazda, Turčin, vlasnik neke duvanske firme, posle Prvog balkanskog rata izbegao i preneo svoje poslove u Holandiju, pa poveo i njih. Familija se posle širila, u njoj su **odmah** prevladali Holandani, ali prabaka je živela dugo [...] i u spomen na nju još dugo posle njene smrti za pravoslavnog sv. Nikolu kuvali žito.“ (Vasilije Kleftakis, *Dijaspora jezik i pismo*, www.nspm.rs › Rubrike › Kulturna politika, прегледано 15.08.2012, подвукла ауторка рада).

4 Ти контакти су нам у наслеђе оставили речи као што су нпр. *џроб* и *џоси*.

5 М. Павловић (1961) исцрпно говори о овим контактима и њиховим последицама по језик и културу српског народа у чланку *Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku*.

6 „Пред Први светски рат, у рударству и тешкој индустрији рајнско-вестфалске области, радило је око 60.000 лица из југословенских земаља“, (Павлица 2005: 121). Из-

Први талас миграција југословенског становништва започиње, дакле, поткрај 19. века а завршава се Првим светским ратом (Павлица 2005: 152).

Између два светска рата уследио је други већи миграциони талас југословенског становништва. Из Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца због велике економске кризе велики број југословенских радника започиње да тражи трајно или привремено запослење у земљама Западне Европе, а нарочито у Немачкој⁷ (Ивановић 2012: 7).

Трећој етапи масовних миграција становништва са простора СФРЈ у прекоокеанске земље и земље Западне Европе, а превасходно у Немачку (раздобље од 1954. до 1967. године, Павлица 2005: 152), претходило је стихијско и неорганизовано илегално запошљавање југословенских грађана, затим одласци ратних избеглица које сачињавају углавном српски монархисти и хрватски националисти, а и останак једног дела принудно расељених лица, тачније ратних заробљеника, избеглица и радника на принудном раду у Немачкој⁸.

Трећи талас миграција започиње почетком шездесетих година 20. века (Павлица 2005: 152; Ивановић 2012: 9), када се Европа сусреће „са потпуно новом⁹ врстом миграција, тзв. привременом економском миграцијом, која је довела до настанка својеврсних нових националних мањина у Западној Европи“¹⁰ (Ивановић 2012: 9).

И коначно, четврта етапа, етапа савремених миграција из СФРЈ у Немачку долази услед економске и политичке кризе и грађанских ратова на југословенском простору, који након 1992. године проузрокују талас избеглица са тих простора у Немачку и друге западноевропске и пре-

међу два светска рата су као сезонски радници у рајнско-вестфалском индустријском подручју боравили поред Словенаца и Хрвата и Срби из Босне и Херцеговине (Павлица 2005: 152).

7 Прва миграција југословенских радника забележена је 1921. године и наставила се следећих година до почетка Другог светског рата са већим или мањим интензитетом. Укупно, од 1921. год 1941. године, више од 100.000 југословенских радника нашло је запослење у Трећем рајху. Већина се, међутим, вратила у завичај током 1940. године (Ивановић 2012: 7 и даље).

8 О овој „претходници“ масовних миграција трећег таласа говоре Ивановић (2012: 49, 83–84) и Павлица (2005: 152, 153), који овај период непосредно после завршетка Другог светског рата назива другом етапом миграција.

9 Западне европске земље нису се поставиле као усељеничке земље традиционалног типа, већ су од почетка масовног запошљавања странаца јасно стављале до знања да су оне земље само привременог усељавања (Давидовић 1999: 9; Ивановић 2012: 9). Међутим, последице економских криза, велики број незапослених и домаћих и страних радника у западноевропским земљама условиле су 1974. године заустављање прилива радне снаге, али су истовремено земље пријема новом миграцијском политиком показивале настојања да се страни радници, који су већ били запослени, задрже и боље употребе. Тако је половином седамдесетих година 20. века страним радницима било дозвољено да доводе своју децу или брачне другове, тзв. „спајање породице“ (Давидовић 1999: 12). На тај начин отворио се пут останку онима који су отишли да би се вратили, што је узроковало сасвим другачији став према језику и култури земље из које су дошли.

10 Од 1968. па до 1973. долази до масовног запошљавања Југословена у Немачкој државним споразумима и билатералним уговорима којима се запошљавање правно регулише (Павлица 2005: 153).

коокеанске земље (Шведска, Француска, Америка, Аустралија, Канада и др.), који чине радни мигранти, избеглице, лажни азиланти, али и политичка емиграција (Павлица 2005: 153).

Данас у Немачкој, према подацима Савезне службе за миграцију из 2007. године, живи 391.000 грађана са мигрантским пореклом из Србије¹¹, од прве па чак и до четврте генерације.

0.2. Предмет истраживања, циљ и методе

Лингвистичка истраживања ових вишевековних немачко–српских међујезичких контаката попримила су два правца: на дијахроном плану су се пре свега истраживале, а истражују се и даље, језичке посуђенице у контексту посредних језичких и социокултуролошких додира (нпр. Голубовић 2007, Андрејић 2009, Н. Бугарски 1997/98, Вулетић-Ђурић 2011), док су се другим видом контаката, тачније непосредним језичким додирима и њиховим динамизмима, бавили малобројни аутори, и то до почетка деведесетих година 20. века.

Интензивни и непосредни контакти српског и немачког језика створили су један „нови“ језик српских радних миграната, који ми у нашим истраживањима називамо *српским дијаспоралним језиком*, о коме ће касније бити говора. Стојановићеву¹² констатацију с почетка осамдесетих година 20. века, да наши научници до тада нису свеобухватно вршили истраживања двојезичности деце наших радника привремено запослених у СРН (Стојановић 1983: 413), можемо потврдити и ове 2012. године и допунити је тврдњом да са општелингвистичког и соцолингвистичког становишта стање српског дијаспоралног језика у Немачкој до сада готово и да није истраживано, као и да интересовање за такву врсту истраживања опада већ са распадом СФРЈ. Циљ овог прилога је да се констатује степен истраженост посредних и непосредних српско-немачких језичких контаката са посебним освртом на истраженост српског дијаспоралног језика, тачније језика Срба – радних миграната трећег таласа и њихових потомака у Немачкој данас. Намера нам је такође и да на једном месту пружимо попис постојећих публикација и да укажемо на потребе истраживања ове у науци запостављене теме.

Будући да нема јединствене библиографије стручних и научних радова који се баве српским дијаспоралним језиком у Немачкој, подаци су прикупљани претраживањем каталога електронских библиотека, претраживањем база податка са интернета, као и пописа референтне литературе у пронађеним радовима. Пронађене радове ћемо покушати да опишемо према приступу теми и резултатима истраживања.

11 *Zabranjen pristup gastarbajterima*, интервју са Владимиром Ивановићем, www.ves-ti-online.com, 15.08.2012.

12 Од овог аутора смо успели да прибавимо само овај чланак, док дисертацију под истим називом нисмо.

1. Досадашња истраживања српско-немачких језичких контаката

На дијахроном плану, као што смо горе поменули, истраживане су посуђенице из немачког језика, њихова импорација, интеграција и адаптација у српском језику. Међутим, како Мемич (2006: 5) тврди, германизми у српском језику нису довољно исцрпно истраживани. Он недостатак исцрпнијих истраживања тумачи политичком ситуацијом након Првог, а нарочито после Другог светског рата, када истраживање лексичког материјала преузетог из немачког језика постаје непожељно, а немачки језик променом политичког положаја престаје да буде један од доминантних језика у Европи. (Мемич 2006: 6, цит. према Вулетић-Ђурић 2011: 500). Први рад о посуђеницама из немачког језика у тада српскохрватском језику излази у Београду 1937. године¹³, а каснији значајнији радови на ову тему били су углавном иницирани са немачке стране (Мемич 2006: 6). Германизмима и посредним утицајима немачког на српски језик бавили су се још и Тошовић¹⁴ и Вукчевић (2004).

Након распада Југославије деведесетих година 20. века и раскола између српског и хрватског језика једина оспежнија студија на тему германизма у српском језику јесте студија Биљане Голубовић *Germanismen im Serbischen und Kroatischen* из 2007. године.¹⁵

Другим видом контаката немачког и српског језика, тачније непосредним језичким додирима и њиховим динамизмима бавили су се малобројни аутори, и то до почетка деведесетих година 20. века у оквиру истраживања која су спроводили југословенски научници. О трећем таласу миграторних кретања писани су радови са социолошког и историјског аспекта, о којима ће касније бити говора. На крају овога рада биће дата библиографија пронађених радова на тему истражености немачко-српских језичких контаката.

2. Истраженост српског дијаспоралног језика у Немачкој

2.1 Појам дијаспоре и дијаспоралног језика

Сама реч дијаспора (διασπορά) потиче из грчког језика и значи *расејање, расељавање народа*¹⁶. Ђуровић (Ђуровић 1988) даје дефиницију

13 Милош Тривунац, *Немачки утицаји у нашем језику*, Београд: Штампарија М. Сибинкића, 1937.

14 SS 2008 Proseminar zur Synchronie des B/K/S (Entlehnungen), dr. Branko Tošović, www-gewi.uni-graz.at > ... > 2007-2008 > Entlehnungen_BKS, приступ страници 15.08.2012.

15 Појам германизам у овој студији се засебно посматра и у српском и у хрватском језику, са поређењем историјских, друштвених и језичких околности.

16 У грчком преводу Старог завета реч *дијаспора* означава Јевреје расејане „по свим другим народима с једног краја земље до другога“ (V. Књ. Мојс. 28, 64). У православном црквеном праву, према 85. канону Василија Великог, дијаспора означава православно становништво које живи међу неправославнима. Данас се под дијаспором подразумева становништво, без обзира на народност, које живи ван

језика дијаспоре у контактнolinгвистичком смислу истражујући говор деце југословенских радних миграната у Шведској и под тим подразумева мешавину различитих дијалеката и језика некадашње СФРЈ¹⁷.

Дудок (2007: 239 и 241) дефинише језик дијаспоре као језик „хетерогеног карактера, јер су његови носиоци, појединци и чланови заједнице, расејани, далеко један од другог као и од матичног језгра“ [...], а дијаспору као „динамички, пуслирајући ентитет [...], као егзистенцијални тип мањинске популације која живи изван граница матичне земље са посебним и специфичним језичким обележјима у комуникацији“.

Састав српске заједнице изван матичне средине у Немачкој јесте хетероген, будући да се састоји од, како ће мо их ми назвати, старе, нове и најновије дијаспоре, а ни оне саме по себи нису хомогене (различито социјално порекло, образовање, друштвени положај у земљи пријема, политички ставови и сл.). Стару дијаспору сачињавају они појединци који се после Другог светског рата нису вратили у земљу, као и они који су до шездесетих година 20. века из политичких или економских разлога пребегли у Немачку, и наравно њихови потомаци. Нову дијаспору чине превасходно радни мигранти који су у Немачку отишли на „привремени рад“. Највећи део њих остао је да живи у Немачкој, довели су своје породице или су тамо ступали у бракове и оснивали породице, те самим тим створили другу генерацију која сада већ има и унукe, трећу генерацију. Претходница овом таласу економске миграције, названа овде старом дијаспором, углавном није одржавала контакте са матицом, што је и разумљиво, док је нова дијаспора углавном у непрестаном контакту са матицом. Најновију дијаспору чине Срби који су се старој и новој придружили у налету грађанских ратова, распада СФРЈ, економског ембарга и економске кризе. Нас превасходно занимају истраживања језика српске дијаспоре коју сачињавају мигранти трећег таласа миграција, тзв. радни мигранти¹⁸, као и њихови потомци, односно друге и треће генерације¹⁹ ове групације.

Говорници прве генерације радних миграната у Немачку су са собом иселили и различите дијалекте српског језика из средина из којих су потекли²⁰ (Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора). Под

граница матичне државе (www.dijaspora.nu/latinica/licna_karta_casopisa, прегледано 15.08.2012.).

17 „Југословенске групе у шведским градовима чине становници из различитих крајева Југославије, који потичу из различитих крајева, говоре различитим дијалектима, некада и језицима. Сви се мање-више разумеју и говоре „наш језик“. Деца рођена у оваквим комунама усвајају језик те комуне лингвистички нехомогене – оно је потенцијално изложено свим варијантама „нашег језика“. Оно креира сопствени језик који се може одредити као језик дијаспоре.“ (Ђуровић 1988, цит. према Савић 1989: 40)

18 О називима ове групе економских миграната уп. Ивановић 2012: 26 и 27.

19 О дефиницијама генерација исељеника/миграната уп. Филиповић 1986: 51; Савић 1989: 41; Давидовић 1999: 17-22; Зубчић 2011: 73).

20 Српскохрватски (или југословенски (или наш језик, како су говорници са југословенских простора називали свој матерњи језик) и Југословен (*Yugoslav*) су били појмови који су се односили на језик и носиоце језика који су се доселили са простора

утицајем језика средине (стандардни немачки језик, немачки дијалекти), као и под утицајима различитих дијалеката језика средине одакле су потекли, формира се један нови језик који прва генерација као такав преноси са генерације на генерацију (други и трећи нараштај говорника) или пак његова употреба опада у једним, а одржава се у неким другим доменима, а на крају тог процеса, како су многа контактнolinгвистичка истраживања показала, долази и до замене језика мањинске језиком већинске заједнице.

Језик Срба у Немачкој јесте језик конкретне језичке заједнице у зависности од горе наведеног социокултуралног окружења, тако да је то један посве нови језик који се не може звати српским стандардним језиком којим говоре Срби у матици. Зато ми предлажемо да се у овом контексту, као што смо већ и навели, користи појам *српски дијаспорални језик у Немачкој*²¹.

Лингвистички дискурс српске дијаспоре у Немачкој до сада није истраживан на тај начин и представља једно социолингвистичко и лингвистичко истраживачко питање које тражи одговоре, а који се могу дати спровођењем системских истраживања, о чему ће касније бити речи.

2.2 Досадашња истраживања и пројекти

У односу на данашњи тренутак можемо са жаљењем да констатујемо да од деведесетих година нема значајнијих истраживачких пројеката који се баве истраживањем појава у српском језику под утицајем немачког језика (на фонолошкој, лексичкој, морфолошкој, синтаксичкој равни) нити правцима даљег развоја језика у другом и трећем нараштају Срба – радних миграната у Немачкој. До деведесетих година таква истраживања, говорника српскохрватског језика, који су се у западноевропским земљама нашли као радни мигранти или у прекоокеанским као исељеници вршена су у склопу некадашње, сада већ непостојеће државе СФРЈ. Та истраживања можемо поделити у четири групе (за 1-3 уп. Михаљевић 1988: 127–128):

1. развој породичног језика деце (од 4 до 18 година) говорника српскохрватског језика у Шведској²²- лундски пројекат

сада већ бивше државе СФРЈ. У радовима научника седамесетих и осамдесетих година 20. века ови појмови су били веома често у употреби (Зубчић 2011: 74).

- 21 И тако у зависности од земље исељења, будући да је језик са којим је прва генерација дошла у неку земљу подлегао многим променама под утицајем већинског језика дотичне земље пријема. Занимљиво би, можда, било истражити и степен споразумевања Срба на српском језику из различитих земаља пријема.
- 22 „Projekt je pokrenuo Odsjek za slavistiku Sveučilišta u Lundu 1980. godine. Cilj je projekta istražiti govorni jezik jugoslavenske djece koja su u Švedsku došla nakon usvajanja materinskog jezika kao i djece koja svoj materinski jezik tek usvajaju u Švedskoj. [...]“ У лундском пројекту за матерњи језик употребљава се назив *кућни* или *породични* језик. У есенском пројекту употребљава се назив језик порекла (Herkunftssrpache), а неки аутори употребљавају још и називе први језик, језик прималац (са аспекта језичког посуђивања), изворни језик, завичајни језик (Михаљевић, 1988: 127). С обзиром на назив матерњег језика постоје занимљиве разлике: прилично велики број,

2. двојезичност југословенских ученика у СР Немачкој - есенски пројекат
3. хрватски дијалекти у САД – хрватско-енглески билингвизам²³,
4. истраживања новосадске истраживачке групе (Савић 1989: 22 и даље).

Поред ових пројеката издвајају се и радови као што је рад Орловић-Шварцвалд (1978), која контакт немачког и српског језика у мигрантским условима посматра са једног другог аспекта²⁴ и такође допуњује Хајделбершку студију о немачком језику шпанских и италијанских радника у Немачкој (Heidelberger Forschungsprojekt Pidgin-Deutsch (HPD) 1975), те рад Стојановића (1983)²⁵, који са лингвистичког аспекта анализира двојезичност југословенских ученика са српскохрватског језичког подручја у завршним разредима основне школе у Савезној Републици Немачкој. Трагајући за литературом која се бави проблематиком југословенских радних миграната, пронашли смо и рад Катрин Шлунд (Katrin Schlund 2003), која говори о утицају двојезичности на идентитет Југословена друге генерације у Немачкој на примеру пет аутобиографских наративних интервјуа.

око 25% Срба и Хрвата, свој матерњи језик назива југословенским, док Срби свој матерњи називају српскохрватским (само неколицина српским), а Хрвати свој матерњи језик називају углавном хрватски, а не српскохрватски или хрватски или српски (Михаљевић М., 1988: 127). О овоме уп. још Штелтинг (Stölting 1980: 37; 40-45)

- 23 За разлику од европских истраживања језика радних миграната, чија је пажња усмерена углавном на двојезичност њихове деце, приступ истраживању језика исељеника у прекоокеанским земљама није ограничен само на говор деце, већ на језик прве, друге и треће генерације. Примаран задатак ових истраживања јесте истражити начела непосредног посуђивања и анализирати међујезичке контакте на фонолошкој, морфолошкој, семантичкој, синтаксичкој лексичкој и стилистичкој равни (Михаљевић, 1988: 127, Зубчић 2011: 80).
- 24 Истраживање је вршено са 18 југословенских радника миграната у Немачкој (рајнско-мајнска област). У раду се испитују и објашњавају морфолошке компоненте и синтаксичке структуре у немачком језику наших радних миграната и расветљују ванјезичке импликације при неинституционализованом усвајању немачког код одраслих миграната под одређеним социјалним условима (Орловић-Шварцвалд 1978: 7). Овде се, дакле, у први план истраживања ставља немачки језик – назван *Gastarbeiterdeutsch* – а не језици југословенских миграната нити међујезички утицај немачког и језика миграната.
- 25 „Cilj istraživanja je bio a) naučni: istražiti korelaciju između uticaja faktora strane sredine i dvojezičnosti kao posljedice tih uticaja i stanja dvojezičnosti (polu- ili jednojezičnosti) i b) praktični: izvući zaključke i predložiti mjere organizovanog uticaja na dvojezičnost djece jugoslovenskih radnika na privremenom radu u SRNJ“ (Стојановић 1983: 415). Овде ћемо навести нека његова запажања о утицају немачког на српскохрватски (српски) језик: писање именица великим словом, нпр. *Учитељ*; графема се пишу по правилима немачког језика, нпр. *woli*, *alli* и сл. (Стојановић 1983: 418); утицај немачког језика на фонетском плану, нпр. реч *штојимо* ученици читају *шиојимо* (Стојановић 1983: 417), као и на преношење структура немачког језика на српскохрватски, нпр. *Ona voli pravo imati.* – Sie will recht haben.; *Ja pravim zadaću.* – Ich mache die Aufgabe.; *Ona nema strah* – Sie hat keine Angst и сл. (Стојановић 1983: 418), или употреба немачке лексике додавањем падежних и глаголских наставака српскохрватског језика: нпр: *Vi ne idete meni u šulu шулу*; *Ona je stalno u dobroj launi* и сл. (Стојановић 1983: 418).

Проблематиком југословенских радника на „привременом раду“ у Немачкој бавила се и неколицина социолога и историографа, као што су Давидовић (1999), Павлица (2005) и Ивановић (2012)²⁶.

Резултати есенског пројекта у коме је испитиван говор педесет двоје југословенских ученика у Есену, који похађају прелазну наставу на матерњем језику уз убрзано учење немачког језика и допунску наставу на матерњем језику уз редовну наставу на немачком језику објављени су у књизи Винфрида Штелтинга (Stölting 1980), коју је у 3. тому Балканолошких студија издао Источноевропски институт слободног универзитета у Берлину (Osteuropa Institut an der Freien Universität Berlin) (Михаљевић 1988: 127; Лајош 1983: 413). Књига је објављена уз сарадњу Драгице Делић, Марије Орловић, Карин Рауш и Еделтрауд Сауснер (Лајош 1983: 413). Ту се проблем двојезичности посматра углавном са аспекта интеграције наше деце у школски систем и степена способности владања немачким језиком, а способност коришћења матерњег језика при томе нужно бива потиснута у други план (Стојановић 1983: 413).

Штелтинг је био један од истраживача са немачког говорног подручја који су седамдесетих година извршили серију испитивања са циљем да опишу и објасне специфичности промене у говорном понашању појединачних националних популација радника мигранта, односно њихове деце, бавећи се при томе ситуацијом југословенске деце. Иако проблему истраживања прилази првенствено са аспекта социолингвистике, он истовремено узима у обзир и расветљава многе лингвистичке²⁷, психолингвистичке и педагошке аспекте проблема двојезичности²⁸ (Лајош 1983: 462- 464).

26 Давидовић (1999) у раду разматра положај који на тржишту радне снаге имају припадници друге генерације мигранта, за шта су нераздвојиво везани проблеми њиховог образовања и школовања, двојезичности, културно-миграцијске тензије у оквиру којих њихов етнички идентитет има централно место и разматра и питање двојезичности (Давидовић 1999: 6, 83-95). Павлица (2005) анализира миграцијске токове из Југославије од 19. века до данашњих дана и даје преглед општих карактеристика популације југословенских миграната. Ивановићева књига је део пројекта *Српско друштво у југословенској држави у 20. веку: између демократије и диктатиуре* (177016), који је финансирало Министарство просвете и науке Републике Србије и говори о првој генерацији југословенских гастарбајтера и првим годинама њиховог одласка у Немачку и Аустрију.

27 У 6. поглављу описује се откривени облици интерференције међу језичким системима двојезичних ученика, тј. указује се на тенденције да се фонолошки, лексички синтаксички и семантички системи једног језика мешају са системом другог (Лајош 1983: 465).

28 Упоредујући прву и другу генерацију странаца радника и њихову децу, Штелтинг истиче да родитељи имају друкчији тип мотивације за учење немачког језика него њихова деца. Њихова оријентација је инструментална оријентација, будући да им други језик служи само за постизање одређеног циља, док је за децу карактеристичнија интегративна оријентација према учењу другог језика (Лајош 1983: 463). Аутор истиче да се код друге генерације странаца други језик са подручја рада и школе полако преноси и у породицу, што је предступањ ка новој једнојезичности. Према процени резултата истраживања Штелтинг сматра да се многа деца страних радника налазе у језичкој ситуацији коју назива обострана полујезичност, семилингвизам, тачније слабо познавање оба језика. (Лајош 1983: 464). Наше истраживање које тре-

Када Зубчић (Зубчић 2011: 78)²⁹ проговара о говору хрватских исељеника, она каже да се у радовима седамдесетих и осамдесетих година не издвајају деца с обзиром на националност, те се самим тим само део закључака у тим радовима односи на Хрвате и хрватски језик. Исто то би могло важити за тадашња истраживања и у погледу српског дијаспоралног језика у Немачкој.

Савић (1989) у чланку *Докле смо дошли?* говори о истраживањима новосадске истраживачке групе на тему двојезичности мигрантске деце и дели дотадашњу научну литературу на радове југословенских аутора (Савић 1989: 30-35), радове аутора који раде изван СФРЈ (Савић 1989: 35-38) и на радове настале у оквиру пројекта психолингвистичких истраживања на тему језика деце југословенских радника на привременом раду у иностранству (Савић 1989: 39-40). Њен попис обухвата спроведена истраживања у вези са језиком југословенских радника на привременом раду у Западној Европи, а ми смо из овог пописа издвојили оне радове који се пре свега тичу југословенских радних миграната у Немачкој.³⁰

Представљајући дотадашњи рад новосадске истраживачке групе, Савић каже да је „неколико радова посвећено опису наративне способности код мигрантске деце у СР Немачкој и Швајцарској, потакнути истраживањима ранијих истраживача (И. Стојановић 1983) да је наративна способност код наше деце лоша³¹, а неколико радова је написано о именима и надимцима деце рођене у иностранству³² (Савић 1989: 25).

Савић (1989: 23) у свом раду проговара и о југословенском (савезном) пројекту РОНИМ (Развој и образовање националног идентитета и матерњег језика деце југословенских грађана у Западној Европи) који је, како каже, „*upravo formiran i otpočeo sa radom [...], sa sedištem u Institutu za sociologiju u Ljubljani, na kojem saraduju poznati istraživači iz cele zemlje*“. Овај пројекат, замишљен као интердисциплинаран и дугорочан, требало је у склопу мигрантне политике земље да припреми нове научне податке како би се дошло до нових научних поставки (Савић 1989: 23).³³

нутно спроводимо даје назнаке да у првој, другој и трећој генерацији Срба – радних миграната у Немачкој можемо говорити или о стабилном билингвизму, билингвизму са доминантним језиком средине (немачким), рецесивном билингвизму или о потпуном преласку на нову једнојезичност (језичка асимилација).

29 Она даље, међутим, наводи да веће интересовање за ову тему почиње крајем осамдесетих година и то радовима П. Мразовић (1989) и М. Љубешић (1989), које су, како каже, истраживале различите аспекте у *говору деце хрватских (sic!) исељеника* (Зубчић 2011: 79). Зубчић у свом раду наводи ауторе који су се бавили истраживањима говора хрватских исељеника у Немачкој, а то су: Stölting 1980, 1987; Matešić 1987; Mrazović 1989; Ljubešić 1991, 1992, 1995; Runje 1990 (Зубчић 2011: 82).

30 Види библиографију на крају рада.

31 Показало се да су наша деца и на српскохрватском примењивала образац приповедања типичан за немачки језик (Савић-Цветковић, Бујас, Мулаји, Лукић), уп. Савић 1989: 25.

32 Ова истраживања вршена су у Немачкој и Француској (Бујас 1986, Д. Кнежевић, Савић 1987) уп. Савић 1989: 25.

33 Ми, међутим, о овом пројекту нисмо ништа успели да пронађемо нити у електронском каталогу COBISS нити путем других електронских база података и претражи-

Из радова новосадске истраживачке групе издвојили бисмо рад П. Мразовић (1989), који је настао у оквиру пројекта *Психолингвистичка истраживања* на Институту за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду (руководилац пројекта проф. др Свенка Савић), финансиран од стране СИЗ-а за научни рад Војводине. Рад у рукописној форми обухвата 40 страница заједно са прилозима и представља извршено лингвистичко поређење знања о говорном и писаном језику, немачком и српскохрватском, код деце наших радника у СР Немачкој са циљем да се установи да ли се два језичка система чувају одвојено или постоје елементи интерференције (Мразовић, 1989: 70).³⁴

Дакле, можемо да закључимо да је период седамдесетих, осамдесетих, па и почетак деведесетих година 20. века био плодан период у истраживању двојезичности деце радних миграната у Немачкој. Међутим, исто тако можемо констатовати да је у центру пажње истраживања био само један аспект немачког и српског међујезичког контакта, наиме двојезичност деце радних миграната, али не и систематично истраживање промена српског језика током генерација којима је структура српског језика подлегла под утицајем немачког, затим истраживање утицаја друштвених мрежа на степен очувања/замене језика, употребе српског језика у одређеним доменима, тачније недостају свеобухватна лингвистичка и социолингвистичка истраживања дијаспоралног језика Срба у Немачкој данас.

3. Проблеми, употребе и могућности даље истраживања српског дијаспоралног језика у Немачкој и другим земљама немачког говорног подручја

Тренутно, па и произвољно снимљено стање српског дијаспоралног језика у Немачкој, посебно данас када је на помолу већ четврта генерација радних миграната, наводи нас на претпоставку да ће, уколико се не предузму превентивне мере (и са српске и са немачке стране) у циљу одржања српског језика у дијаспори, српски језик и обележја

вача, те претпостављамо да пројекат није заживео, с обзиром на близину распада и раскола у СФРЈ. Један овакав пројекат организован на нивоу Републике Србије би свакако би представљао могућност свеобухватног интердисциплинарног истраживања српског дијаспоралног језика у Немачкој, што би подразумевало истраживања са системсколингвистичког, социолингвистичког, психолингвистичког, методичког аспекта учења другог језика, аспекта образовне политике замље-матице и сл.

³⁴ Истраживање је вршено са 13 ученика допунске наставе у ХанOVERу, тачније са ученицима осмог разреда који су рођени у иностранству и редовно похађају школу на немачком језику, а у раном детињству су проговорили на матерњем, кога је у обданишту и каснијим школама сменио немачки језик, да би се у допунској настави поново успоставио (Мразовић, 1989: 70). Овде наводимо само неке резултате истраживања, који су дати у скраћеној верзији рада: ученицима приповедање на српскохрватском пада теже, користе се дијалекатском, „искривљеном“ лексиком, док приповедање на немачком језику тече веома лако и природно, уз употребу колоквијалних израза, који се у писаној форми избегавају; у српскохрватском се и у писаној форми јављају обележја говорног језика, као нпр. мешање два језика (code switching), употребе опште, уместо специфичне лексике и тако даље, уп. Мразовић, 1989: 74, 75.

идентитета српског народа изумрети за неколико деценија. Први проблем са којим се сусрећемо јесте непостојање прецизних статистичких података о броју Срба у Немачкој и другим земљама немачког говорног подручја, па и другим земљама Западне Европе, а са друге стране несинхронизованост и неорганизованост у сарадњи најпре српских институција у матици са организацијама Срба у Немачкој, а и са надлежним немачким институцијама.

Колико је нама познато, постоје многобројни – негде боље негде лошије организовани – клубови, удружења и организације Срба широм Немачке. Покушај да се њихов рад повеже и синхронизује, да се створи кровна организација јесте формирање Централног Савета Срба у Немачкој (www.zentralrat-der-serben.de). Међутим, и поред небројених обраћања аутора чланка овој организацији, није било никаквог одговора са друге стране. То нас наводи да закључимо да овај савет постоји само формално и да за конкретну сарадњу није заинтересован. Али, оно што смо прочитали на електронским страницама новина које уређује српска дијаспора (www.srpskadijaspора) јесте да постоје конкретни гласови и радње³⁵ (али недовољно синхронизоване и организоване) да се српски језик и српска етничка обележја сачувају, да се негује и задржи национални идентитет, при чему наравно постоји и потреба људи у дијаспори да се саживе и интегришу са условима социокултуралне стварности у којој се налазе (Стојановић 1983: 420).

Резултати контактолингвистичких истраживања уопште могу дати допринос контрастивној лингвистици, језичкој пракси, теорији и пракси језичке политике, а језички контакти се често истражују и са циљем да се побољша настава (страног или другог) језика, тј. предвиде појаве језичког контакта, док се у многим земљама међујезички контакти испитују у вези са очувањем језика језичких мањина и мањинских језика у миграционом контексту (Клајн 1975: 11).

Са једне стране потребе истраживања српског дијаспоралног језика у Немачкој данас огледају се у научном доприносу теорији, терминологији, методологији и емпирији контактне лингвистике и језичког контакта, а са друге стране и у практичној примени резултата истраживања³⁶. Мишљења смо као и Дудок (2007: 245) и Савић (1989: 22, 23) да оваква истраживања захтевају много боље кадровско обезбеђивање проучавања, тачније организовање тимова истраживача³⁷, систематична дугогодишња теренска проучавања, дакле, организовани научно институционализовани приступ постављањем дугорочних истраживачких пројеката на основама интердисциплинарности.

35 Министарство вера и дијаспоре покренуло је пројекат „Сваки Србин зна српски“ са циљем да деца из дијаспоре науче матерњи језик, www.politika.rs/15/01/2012.

36 Нпр. у циљу састављања модерних школских програма, којима ће се привући деца и унуци Срба-радних миграната у Немачкој, предвиђајући појаве језичког контакта као што су трансференција, прекључивање кода, редукција падежног система и сл.

37 Досадашња истраживања углавном су била препуштена иницијативи и спретности појединаца да дођу до емпиријског материјала (Савић 1989: 22).

Опадање броја корисника српског дијаспоралног језика³⁸ у Немачкој значајни је показатељ пропадања и губитка језика, те је примарни интерес научника који се интересују за српски дијаспорални језик у Немачкој идентификовати стање у коме се тај језик налази и потражити могућности његовог очувања. Начине, средства и методе нуде социолингвистички (анализа друштвених мрежа и употребе језика у језичким доменима, језичке биографије, испитивање језичког понашања и ставова генерација према језику итд.) и лингвистички приступ (анализа корпуса усменог и писаног говора на фонолошкој, морфолошкој, лексичкој, синтаксичкој и сематничкој равни). Степен очуваности језичког система понајпре зависи од низа социјалних чинилаца, те би у свеобухватним анализама ваљало комбиновати ова два приступа, односно сваком лингвистичком опису претпоставити опис социокултуролошких услова у којима језик егзистира (Зубчић 2011: 81)³⁹. То је, свакако, велики посао, али представља и велико дело, а и изискује огроман труд и финансијска средства, тако да је изван могућности појединаца или саме дијаспоре. Стога је потребно да међусобно сарађују надлежне српске институције⁴⁰, организације и удружења Срба у Немачкој⁴¹, немачке надлежне институције⁴², као и научне институције једне и друге земље.

4. Закључак

На основу пописа истраживачких радова који се баве изучавањем српског дијаспоралног језика у Немачкој долази се до закључка да су

38 Ову тенденцију илуструјемо наводима из два чланка електронских новина Интернет новине српске: „[...] Na zahtev roditelja deca su podeljena, a nastava organizovana posebno na srpskom, i na hrvatskom, a docnije i bosanskom jeziku. Tokom te podele veliki broj dece jednostavno je prestao da pohada nastavu, i to, nažalost, pretežno srpske dece. [...] Uz razloge politicke prirode ne treba zaboraviti i druge, pre svega nestao je osećaj ljudi da ce ovde biti privremeno, pa je saznanje da je Nemačka zemlja u kojoj će njihova deca živeti i raditi, takođe uticalo na naglo gubljenje interesovanja za nastavu na maternjem jeziku.[...] (izvor: *Sve manje đaka na dopunskoj nastavi*, www.srpskadijaspora, 18.8.2002) „[...] Početak rata i deljenje na nekoliko država neminovno je dovelo i do cepanja dopunskih škola pa je tako svaka novostvorena država preuzela brigu za svoje državljane i odgovornost za potencijalno nastavljanje postojanja dopunskih škola. [...] Razlozi opadanja interesovanja za ovu nastavu raznovrsni: loši nastavni programi, knjige koje su stare i po dve decenije i ne korenspodiraju sa novim generacijama, problem nedostatka stručnog nastavnog kadra, dezorganizacija...[...] (izvor: *Nemačka - dopunske škole na srpskom jeziku*, Predrag Corić, www.srpskadijaspora. 28. јун 2009).

39 Само занимање за дијаспорални језик често активира процес ревитализације и активнијег коришћења језика (Дудок 2007: 249), што у пракси – а надамо се да је то аутор овог чланка барем делом иницирао својим интересовањем – можемо да потврдимо конкретним примером Клуба Свети Сава у Инголштату, који ове године започиње са наставом српског језика за трећу генерацију Срба у том баварском граду.

40 Као што је Министарство за вере и дијаспору, коме се аутор чланка обраћао, али без успеха.

41 Једна таква (Клуб *Свети Сава* у Инголштату, Баварска) је аутору чланка од велике помоћи и пружа огромну подршку у изради докторске дисертације.

42 Скупштина града Инголштата је пружила аутору чланка финансијску подршку приликом прибављања литературе потребне за израду докторске дисертације.

радови овакве врсте прилично малобројни, да су се истраживања спроводила пре свега у социолингвистичком контексту са акцентом на двојезичност деце југословенских радника на привременом раду седамдесетих и осамдесетих година, а не и целовите дијаспоралне популације Срба у Немачкој. Недостају истраживања системсколингвистичког типа, са посебним освртом на језик генерација (степен очувања и замене) српског дијаспоралног језика у Немачкој, истраживања језика српске штампе у Немачкој и поређење са говорним дискурсом и сл.

Разлоге слабој истражености српског дијаспоралног језика у Западној Европи уопште налазимо како у недостатку интересовања српских лингвиста за језичку ситуацију у миграцији, тако и у недовољној заинтересованости и организованости саме државе и државних институција за очување српског језика и националног идентитета у дијаспори. Свесни смо да оваква истраживања захтевају израду обимних пројеката, који свакако изискују и огромна финансијска средства, рад интердисциплинарних тимова истраживача, сарадњу Србије и надлежних српских институција са Немачком (и другим државама немачког говорног подручја), а пре свега вољу и жељу да се такви пројекти организују и реализују. Надамо се да смо овим прилогом указали на потребу истраживања српског дијаспоралног језика Срба у Немачкој, јер као што нам је свима познато, губитком неког језика – делимичним или потпуним – у заборав одлази један сегмент постојања и идентитета једног народа, његове културе, а тиме један део људске цивилизације. Овај прилог сматрамо првим кораком у подстицају будућих истраживања. Исто тако се надамо да ће приложеним библиографским јединицама будућим истраживачима бити олакшана претрага литературе.

Литература

- Алановић 2001: М. Alanović, Германизми у Речнику српскохрватскога књижевног језика, *Прилози проучавању језика*, Бр. 30/32, 297-309.
- Андрејић 2009: I. Andrejić *Zajednički germanizmi u savremenom srpskom i italijanskom jeziku*. master teza, smoderc.fil.bg.ac.rs, decembar 2010.
- Вулетић-Ђурић (2011): Ј. Вулетић-Ђурић, Германизми у српском језику на подручју Шумадије између два светска рата, у: Српски језик, књижевност, уметност, Зборник радова са V међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (29-30.X. 2010), Књига 1, 495-507.
- Вукчевић 2004, М. Vukčević, *Serbisch-deutsche Sprachkontakte*, у: *Наслеђе I/2*, Крагујевац, 93-101.
- Давидовић 1999: М. Davidović, *Deca stranih radnika: druga generacija jugoslovenskih ekonomskih emigranata u zemljama Zapadne Evrope: sociološka analiza* Beograd : Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja.
- Дудок 2007: М. Дудок, Од језика дијаспоре ка превентивној лингвистици? у: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Књ. 50, стр. [239]-250

Голубовић 2007: В. Golubović: *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*, München: O. Sagner.

Зубчић 2011: S. Zubčić, *Govor iseljene Hrvatske*, у: *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2011 www.matis.hr/pdf/HIZ_2011.pdf, 21.10.2011.

Ивановић 2012: V. Ivanović, *Geburtstag pišeš normalno Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SRN 1965-1973*, Institut za savremenu istoriju, Beograd Клајн 1975: C. Michael, *Forschungsbericht Sprachkontakt. Untersuchungsergebnisse und praktische Probleme*, Kronberg/Taunus: Scriptor Verlag.

Лајош 1983: L. Göncz, Stöltzing, Wilfried i saradnici: *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden, 1980, у: *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, 461-472

Мемић 2006: N. Memic, *Konvergenzen am Rande Deutsch als Prestigesprache in Südosteuropa um 1900 und 2000*. <http://www.kakanien.ac.at./beitr/emerg/NMemic.pdf>, februar 2010.

Михаљевић 1988: М. Mihaljević, *Govor naše djece u dijaspori*, hrcak.srce.hr, приступ страници 15.08.2012.

Мразовић 1989, Р. Mrazović, *Neke karakteristike govornog i pisanog nemačkog i srpskohrvatskog jezika dece migranata u SR Nemačkoj*, у: Institut za južnoslovenske jezike, projekat "Psiholingvistička istraživanja" (rukopis 40 strana).

Орловић-Шварцвалд 1978: М. Orlović-Schwarzwald, *Zum Gastarbeiterdeutsch jugoslawischer Arbeiter im Rhein-Main-Gebiet: empirische Untersuchungen zur Morphologie und zum ungestörten Erwerb des Deutschen durch Erwachsene* Wiesbaden : Franz Steiner Verlag.

Павлица 2005: В. Pavlica, (2005): *Migracije iz jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti*, www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025..., 21.10.2011.

Павловић 1961: М. Pavlović, *Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku, Годинњак Филозофског факултета*, Књ. 5, 99-127.

Савић 1989: S. Savić, *Dokle smo došli?* у: *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata*, ur. S. Savić, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, 1989, 8-42.

Стојановић 1983: I. Stojanović, *Lingvistički aspekti dvojezičnosti jugoslovenskih učenika sa srpskohrvatskog jezičkog područja u završnim razredima osnovne škole u SRNJ*, у: *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti / glavni i odgovorni urednik Pavica Mrazović*, Novi Sad (Stevana Musića bb): Filozofski fakultet, 1979-1991 Univerzitet u Novom Sadu. Filozofski fakultet, 413- 420.

Heidelberger Forschungsprojekt Pidgin-Deutsch (HPD) (1975). *Sprache und Kommunikation ausländischer Arbeiter. Analysen, Berichte, Materialien*. Kronberg/ Ts.

Филиповић 1986: R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb : Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti: Školska knjiga

Штелтинг 1980: W. Stöltzing: *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden, 1980.

Извори са интернета:

riznicasrpska.net/knjizevnost/index

Austria-Forum

www.vesti011.com

www.dnb.de - Deutsche Nationalbibliothek
www.nspm.rs › Rubrike › Kulturna politika,
Vasilije Kleftakis, Dijaspора језик и писмо
www.dijaspора.nu/latinica/licna_karta_casopisa,
www.politika.rs, приступ страницама 15.08.2012.

БИБЛИОГРАФИЈА ПРОНАЂЕНИХ РАДОВА:

а) *Истраживање германизама:*

Andrejić, I. 2009: *Zajednički germanizmi u savremenom srpskom i italijanskom jeziku*. master teza, smoderc.fil.bg.ac.rs, decembar 2010.

Alanović, M. 2001: Германизми у Речнику српскохрватскога њижевног језика, *Прилози проучавању језика*, Бр. 30/32, 297-309.

Bugarski, N. 1997/98: Morfološka adaptacija pozajmljenica iz nemačkog jezika, *Прилози проучавању језика*, Књ. 28/29, 115-126.

Vukčević, M. (2004), Serbisch-deutsche Sprachkontakte, Nasleđe, Kragujevac. 2004, vol. 1, br. 2, 93-101.

Вулетих-Ђурић, Ј. 2011, Германизми у српском језику на подручју Шумадије између два светска рата, у: Српски језик, књижевност, уметност, Зборник радова са V међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (29-30.Х. 2010), Књига 1, 495-507

Golubović, B. 2007: *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*, München: O. Sagner.

Grotzky, J. 1978: Morphologische Adaption der deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients 26).

Irićanin, G. 1994: Нека запажања у вези са појавом германизама у српском стандардном језику, Научни састанак слависта у Вукове дане, 149-155.

Ivić, P. 1975: Matthias Rammelmeyer: Die deutschen Lehnübersetzungen im serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung: Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, *Зборник за филологију и лингвистику*, 236-250.

Kettenbach, H. 1949: Deutsche Lehnwörter und Lehnübersetzungen im Serbokroatischen in ihren kultur-historischen Übersetzungen (Diss.Masch.)

Memić, N. 2006: *Konvergenzen am Rande Deutsch als Prestigesprache in Südosteuropa um 1900 und 2000*. <http://www.kakanien.ac.at/beitr/emerg/NMemic.pdf>, februar 2010.

Mrazović, P. 1996: Germanizmi u govornom jeziku Vojvodana [Germanismen in der gesprochenen Sprache der Wojwodiner]. In: Ivić, Milka/Plankoš, Judita (Hg.): O leksičkim pozajmljenicama [Über lexikalische Entlehnungen]. Subotica, Beograd: SANU, 209-231.

Rammelmeyer, M. 1975: Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Wiesbaden: Steiner (Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung. Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik 22.

Pavlović, M. 1961: Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku, *Годишњак Филозофског факултета*, Knj. 5, 99-127.

Pudić, I. 1980: Austriazismen in Vuks Wörterbüchern, *Simpozijum austrijskih i jugoslovenskih germanista*, Novi Sad 27. i 28. marta 1980, 31-47 Schneeweis, E. 1960: Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht. Berlin: de Gruyter 1960.

Schnell-Živanović, M. 2002: Deutsche Lehnwörter in der geschriebenen und gesprochenen Sprache der Wojwodina und besonders in der Provinzhauptstadt Novi Sad. In: Gerner, Zsuzsanna (Hg.): Gesprochene und geschriebene deutsche Stadtsprachen in Südosteuropa und ihr Einfluss auf die regionalen deutschen Dialekte. Internationale Tagung in Pécs, 30.3. - 2.4.2000. Wien: Praesens.

Striedter-Temps, H. 1958: Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen. Berlin: Osteuropa-Institut 1958 (Slavistische Veröffentlichungen 58).

Šamanek, N. 1980: Deutsche Lehnwörter in der Eisenhütte Zenica, *Simpozijum austrijskih i jugoslovenskih germanista*, Novi Sad 27. i 28. marta 1980, 57-75.

Тривунац, М. 1937: *Немачки уџицаји у нашем језику*, Београд: Штампарија М. Сибинкића.

б) *Истраживање дијалекатног језика радних миграната у Немачкој (подела према Савић 1989) :*

б,) *Радови југословенских аутора (Савић 1989: 30- 35):*

Bačvanski, M. 1984: Neke osobine govornog razvoja dece naših radnika u SR Nemačkoj, O. Mišeska-Tomić (ur.), Jazičnite kontakti vo jugoslovenskata zaednica, Sojuz na društva za primeneta lingvistika na Jugoslavija, Skopje, 181-185⁴³.

Bujas, M. 1981: Lična imena i nadimci dece naših radnika na privremenom radu u SR Nemačkoj i Šajcarskoj, Prilozi proučavanju jezika, 23, H.Sad, 165-187-

Fulgosi, A., Lj. Fulgosi, Z. Knežević i dr. 1986: Kome po latentnoj strukturi ličnosti više sličje djeca naših radnika na privremenom radu u SR Njemačkoj; vršnjacima u Jugoslavji ili u SR Njemačkoj, Migracijske teme, i/2, Zagreb, 5-13.

Fulgosi, A., Lj. Fulgosi, Z. Knežević i dr. 1989: Usporedba rezultata na testu znanja djece jugoslovenskih građana na području Münchena i njihovih vršnjaka u domovini, S. Savić (ur.), Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine, Institut za jugoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 43-49.

Mrazović, P. 1986: Neki rezultati rada u dopunskoj nastavi srpskohrvatskog jezika u SR Nemačkoj, Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog, Institut za strane jezike i Zavod za unapređenje vaspitanja i obrazovanja grada Beograda, Beograd, 132-136*

Mrazović, P. 1986: Kontrastivna analiza srpskohrvatskog i nemačkog jezika, Z.Diklić i dr. (1986), Metodički priručnik, Beograd, 138-151

Mrazović, P. 1989: Neke karakteristike govornog i pisanog nemačkog i srpskohrvatskog jezika dece migranata u SR Nemačkoj, u: : Interkulturalizam

43 Радови обележени зевздицом настали су оквиру пројекта Психолингвистичка истраживања на тему језика деце југословенских радника на привременом раду у иностранству, Савић 1989: 39-40.

kao oblik obrazovanja dece migranata, ur. S. Savić, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, 1989, 70-77.

Mrazović, P. i W. Stölting-Richert 1989: Die Wortschatzbeherrschung zweisprachiger jugoslawischer Schüler in Niedersachsen. In: Deutsch lernen 4/1989, 28-56.

Mulaji, J., 1986: Narativna sposobnost dvojezične djece na uzrastu 9-10 godina koja usvajaju njemački i srpskohrvatski jezik u migrantskoj sredini, Institut za južnoslovenske jezike, projekat „Psiholingvistička istraživanja“ (rukopis 37 strana).

б.) *Рагову аутора коју раде изван СФРЈ (Савић 1989: 35–38):*

Broder, A., D. Miletić 1986: In zwei Ländern zu Hause- Initiativen zur Bewusstseinsbildung im muttersprachlichen serbo-kroatischen Unterricht, Ausländerkinder, Forum für Schule und Sozialpädagogik, 27/28, 132-148.

Haenisch, H.; Thürmann, E.; Zimmermann, F. (Bearb.) 1985: Muttersprachlicher Unterricht mit jugoslawischen Schülern in der Selundarstufe I, Unterricht für ausländische Schüler, 9, Landesinst. für Schule u. Weiterbildung Soest, 168

Heuchert, L. 1985: Mit dir spreche ich gerne Jugoslawisch. Aber hier muss ich Deutsch sprechen, Zweisprachigkeit ausländischer Kinder im Stadtteil. Integration durch den Kindergarten Projekt – Information 5. Berlin.

Orlović, M. 1974: Das Gastarbeiterdeutsch; Verusch einer Analyse, Deutsches Institut der Universität Mainz (neobjavljen rad).

Orlović, M. 1987: Das Deutsch jugoslawischer Arbeiter in der BRD, Kurzbericht über eine empirische Untersuchung, Zeitschrift für Literatur und Linguistik, 18, 147-179.

Orlović-Schwarzwald, M. 1978: Zum Gastarbeiter-Deutsch jugoslawischer Arbeiter im Rhein-Main-Gebiet, Empirische Untersuchung zur Morphologie und zum ungesteuerten Spracherwerb des Deutschen durch Ausländer, Wiesbaden.

1985 Rahmenplan für den muttersprachlichen Unterricht-Serbokroatisch, Der Hessische Kulturminister. Interkulturelle Arbeit im Kindergarten und Stadtteil, München. Rausch, K. 1979: Untersuchung zur bilingualen Sprachbeherrschung jugoslawischer Schüler in Essen, Bremen (doktorska disertacija).

Rostohar, P. 1986: Das Kroatoserbisch der Migrantenkinder aus Jugoslawien: Zur Problem der Zweisprachigkeit, Manhajm (rukopis).

Rostohar, P. 1988: Dvojezičnost djece hrvatskih i srpskih ekonomskih migranata u SR Nemačkoj, Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Školska knjiga Zagreb 13/1, 24-28.

Stojanović, I. 1983: Lingvistički aspekti dvojezičnosti jugoslovenskih učenika sa srpskohrvatskog područja u završnim razredima osnovne škole u SRNJ, doktorska disertacija Filozofski fakultet, Novi Sad, 249.

Stojanović, I. 1983: Lingvistički aspekti dvojezičnosti jugoslovenskih učenika sa srpskohrvatskog područja u završnim razredima osnovne škole u SRNJ Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti / glavni i odgovorni urednik Pavica Mrazović, Novi Sad (Stevana Musića bb): Filozofski fakultet, 1979-1991 Univerzitet u Novom Sadu. Filozofski fakultet, 413- 420.

Stölting, W. 1973: „Der serbokroatisch-deutsche Bilingualismus jugoslawischer Schüler in Essen“, in: Linguistische Berichte 27, 72-80.

Stölting, W. 1975: Wie die Ausländer sprechen: eine jugoslawische Familie in: Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik Jg. 5, H. 18, 54-67.

- Stölting, W. 1987: Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland, Wiesbaden: Harrasowitz.
- Stölting, W. 1984: Serbo-Croatian in the Federal Republic of Germany, *Melburne Slavic Studies*, 18, 26-45.
- Stölting, Wilfried Die Wanderung jugoslawischer Migrantenkinder durch die bilinguale Kompetenz, *Slavica Lundensia* 11, Lund, 113-133.
- Stölting, Wilfried, Delić, D., M. Orlović i dr. 1980: Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland, *Balkanologische veröffentlichungen*, (Osteuropa Institut an der freien Universität Berlin, O. Harrasowitz, Wiesbaden

Радови који нису на горњем списку, а пронађени су у референтној литератури прегледаних радова, електронским каталозима и сл.:

- Delić, D. 1977: Rechtschreibschwierigkeiten jugoslawischer Schüler in einer Grundschule. (Schriftliche Hausarbeit zur II. Staatsprüfung für das Lehramt an der Grund- und Hauptschule) Essen.
- Ljubešić, Marta 1989: Jezični razvoj djece jugoslavenskih migranata u SR Njemačkoj. *U: Migracijske teme*, br. 4, 353-361.
- Ljubešić, Marta 1989: "Zur bilingualen Entwicklung jugoslawischer Migrantenkinder: Konzeption, Erhebung und erste Ergebnisse", (Arbeitsberichte aus dem Forschungsprojekt "Dysgrammatismus", br. 8) Heidelberg: Pädagogische Hochschule.
- Švob, M., Kotarac, Z., Ivezić, Z. 1989: Ponašanje i odnos djece prema dopunskoj školi u Berlinu, *Migracijske teme*, vol. 5, 21-26.
- Stölting, W. 1976: „Der serbokroatisch-deutsche Bilingualismus jugoslawischer Schüler „, in: K.-D- GROTHUSEN, Hrsg., *Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung. Zur Entwicklung und Problematik der Südosteuropa-Forschung*, Hamburg.
- Stölting, W. 1977: „Organisation und Durchführung des Unterrichts für jugoslawische Schüler: ein Bericht aus der Praxis, In: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 27. Jg./3. Vj. Tübingen.
- Schlund, Katrin 2003, Der Einfluss von Zweisprachigkeit auf die Identitätskonstruktion von Deutsch-Jugoslawen der zweiten Generation, <https://ub-madoc.bib.uni-mannheim.de> 29.06.2012.
- Stojanović, Ilija, Vukosavljević, Tatomir 1978: Sociopsihološka stanja naših učenika u inostranstvu i dopunska nastava : (na primeru Hamburga) / Ilija Stojanović i Tatomir Vukosavljević knjiga *Jezič hrvatski* Izdavanje i proizvodnja Zagreb: Centar za istraživanje migracija, 1978 (Zagreb: Centar za istraživanje migracija).

Битнији социолошки и историографски радови на тему радних миграната у Немачкој:

- Davidović, M. 1999: Deca stranih radnika: druga generacija jugoslovenskih ekonomskih emigranata u zemljama Zapadne Evrope: sociološka analiza Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja.
- Ivanović, V. 2012, *Geburtstag pišeš normalno*, Institut za savremenu istoriju, Beograd.
- Jančar, M. 1977: Die Definition der Kontraste sozio-kultureller Bedingungen jugoslawischer Kinder im Hinblick auf ihre Situation in der Bundesrepublik Deutschland, In: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 27. Jg., 3. Vj.
- Pavlica, B. 2005: Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti, www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025... , 21.10.2011.

Julijana Vuletić

**SERBISCH-DEUTSCHE SPRACHKONTAKTE MIT BESONDERER
BERÜCKSICHTIGUNG DER ERFORSCHUNG DER SERBISCHEN
DIASPORALEN SPRACHE IN DEUTSCHLAND**

Zusammenfassung

In Anbetracht der Tatsache, dass es keine einheitliche Bibliografie wissenschaftlicher Arbeiten gibt, die sich mit der Sprache der serbischen Arbeitsmigranten beschäftigen, stellt dieser Beitrag den Versuch dar, im Rahmen der Erforschung deutsch-serbischer Sprachkontakte die bisherigen Forschungen serbischer diasporaler Sprache in Deutschland aufzulisten sowie auf Bedarfe und Möglichkeiten weiterer Untersuchungen hinzuweisen.

Schlüsselwörter: Sprachkontakte, Diaspora, serbische diasporale Sprache in Deutschland

Примљен новембра 2012.

Прихваћен за штампу децембра 2012.